

Construction of Family Strength Components in the Context of Thai Society¹

Prateep Jinnge²
Yuttana Chaijukul³
Usa Srijindarat⁴
Sittiporn Kramanont⁵
Laddawan Kasemnetr⁶
Choosri Wongratana⁷
Pranot Kaochim⁸
Tasana Thongpakdee⁹
Puongrat Kesonpat¹⁰

Received: Dec 04, 2020

Revised: Jan 13, 2021

Accepted: Jan 20, 2021

Abstract

The principal objective of this research was to construct family strength components and define their meaning in the context of Thai society during the period of changes (1977-2016) and future trends under the 20-year National Strategic Framework (2017-2036). The researchers employed a qualitative research method to deeply understand family lives under contextual and time constraints through grounded theory. Data used in this research were gathered from in-depth interviews with eleven families that comply with family-strength criteria as stipulated by the researchers. Research results revealed there were seven family strength components in Thai social context, as follows; component 1: establishment of good family principles, component 2: awareness of responsibilities, component 3: adherence to moral framework, component 4: bonding and support, component 5: balanced monetary management, component 6: conflict moderation and management, and component 7: cultivation of values to be passed on to future generations. The information acquired from this research was more aligned with Thai society than previous research findings in which western concepts were mainly applied in family strength components. The finding of this research was considered a product innovation which can be made by family-related workers in initiating family-strength activities.

Keywords: family strength, family strength components in the context of Thai society

---

¹ Reserch Article

² Assistant Professor at Behavioral Science Research Institute, SWU. Thailand. E-mail: prateepbsri@hotmail.com

³ Assistant Professor at Behavioral Science Research Institute, SWU. Thailand.

⁴ Researcher at Behavioral Science Research Institute, SWU. Thailand.

⁵ Lecturer at Behavioral Science Research Institute, SWU. Thailand.

⁶ Lecturer at Behavioral Science Research Institute, SWU. Thailand.

⁷ Association Professor at Srinakharinwirot University. Thailand.

⁸ Association Professor at Kasem Bundit University, Thailand.

⁹ Researcher at Srinakharinwirot University, Thailand.

¹⁰ Association Professor at Special Instructor College of Management, University of Phayao. Thailand.

การสร้างองค์ประกอบความเข้มแข็งของครอบครัวตามบริบทสังคมไทย¹

ประทีป จินจี่²

ยุทธนา ไชยจุล³

อุษา ศรีจินดารัตน์⁴

สิทธิพร ครามานนท์⁵

ลัดดาวัลย์ เกษมเนตร⁶

ชูศรี วงศ์รัตน์⁷

ประณต เค้าฉิม⁸

ทัศนาก ทอภักดี⁹

พวงรัตน์ เกษรแพทย์¹⁰

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์สำคัญคือ การสร้างองค์ประกอบและกำหนดความหมายขององค์ประกอบความเข้มแข็งของครอบครัวตามบริบทสังคมไทย ซึ่งอยู่ในช่วงเวลาที่สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลง (พ.ศ. 2520 - 2559) และแนวโน้มในอนาคตตามกรอบยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2560 - 2579) คณะผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อให้เข้าใจการใช้ชีวิตครอบครัวอย่างลึกซึ้ง ภายใต้เงื่อนไขของบริบทและเวลา โดยใช้รูปแบบการวิจัยแบบการสร้างทฤษฎีจากข้อมูล (Grounded theory research method) ข้อมูลที่ใช้ในงานวิจัยนี้มาจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับครอบครัวที่มีความเข้มแข็งตามเกณฑ์ที่คณะผู้วิจัยกำหนดเป็นกรอบ จำนวน 11 ครอบครัว ผลวิจัยพบว่า ได้องค์ประกอบความเข้มแข็งของครอบครัวตามบริบทสังคมไทย จำนวน 7 องค์ประกอบ ได้แก่ องค์ประกอบที่ 1 การวางหลักครอบครัวดี องค์ประกอบที่ 2 การรู้หน้าที่รับผิดชอบ องค์ประกอบที่ 3 การยึดถือกรอบคุณธรรม องค์ประกอบที่ 4 การสานสัมพันธ์ใฝ่ใถ่กู่ล องค์ประกอบที่ 5 การสร้างสมดุลบริหารทรัพย์ องค์ประกอบที่ 6 การจัดการปรับความขัดแย้ง และองค์ประกอบที่ 7 การร่วมแรงบ่มเพาะเพื่อส่งผ่าน องค์ความรู้ที่ได้สอดคล้องกับบริบทสังคมไทยมากกว่าผลงานวิจัยในอดีตที่ศึกษาโดยใช้องค์ประกอบที่มาจากแนวคิดทางตะวันตกเป็นหลัก ซึ่งองค์ความรู้ที่ได้นี้เป็นนวัตกรรมประเภทผลิตภัณฑ์ (Product Innovation) ที่ผู้ทำงานด้านครอบครัวสามารถนำไปสร้างกิจกรรมพัฒนาความเข้มแข็งของครอบครัวได้

คำสำคัญ: ความเข้มแข็งของครอบครัว องค์ประกอบความเข้มแข็งของครอบครัวตามบริบทสังคมไทย

¹ บทความวิจัย

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ อีเมล: prateepsri@hotmail.com

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

⁴ นักวิจัย ประจำสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

⁵ อาจารย์ ประจำสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

⁶ รองศาสตราจารย์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

⁷ รองศาสตราจารย์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

⁸ รองศาสตราจารย์ มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต

⁹ นักวิจัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

¹⁰ รองศาสตราจารย์ อาจารย์พิเศษ วิทยาลัยการจัดการ มหาวิทยาลัยพะเยา

บทนำ

โดยทั่วไปครอบครัว หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันหรือเป็นการรวมตัวของบุคคลที่มีความรักความผูกพันกัน มีปฏิสัมพันธ์กันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สำหรับงานวิจัยนี้ ครอบครัว หมายถึง การที่บุคคลอยู่ร่วมกัน เพื่อการทำบทบาทหน้าที่การดำรงเผ่าพันธุ์ ประกอบด้วย พ่อ แม่ และลูก ครอบครัวเป็นสถาบันที่เล็กที่สุดแต่เป็นสถาบันที่มีความสำคัญที่สุดเพราะเป็นหน่วยสังคมแรกที่หล่อหลอมชีวิตคนในครอบครัว ให้การอบรมเลี้ยงดูสั่งสอน ดังนั้นความสำคัญของครอบครัวจึงเป็นเป้าหมายทางบุคลิกภาพและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่สังคมต้องการให้กับสมาชิก สังคมจะดีมาน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับครอบครัว

เมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 สังคมไทยได้ก้าวเข้าสู่ยุคทุนนิยมโลกาภิวัตน์ที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางสังคมและวัฒนธรรมเกิดขึ้นและดำเนินไปอย่างกว้างขวางและรวดเร็ว สังคมไทยได้มีการปรับเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมอุตสาหกรรมและเกิดค่านิยมตามรูปแบบของประเทศที่พัฒนาแล้ว ส่งผลให้วิถีชีวิตของคนไทย วัฒนธรรมไทย ตลอดจนคุณธรรมจริยธรรมได้เปลี่ยนแปลงไป (Sujjanun, 2013) ส่งผลกระทบทำให้โครงสร้างและรูปแบบของครอบครัวไทยเปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน ขนาดของครอบครัวเริ่มเล็กลงและมีหลากหลายรูปแบบมากขึ้น สถาบันครอบครัวซึ่งเคยเป็นทุนทางสังคมมีระบบเครือญาติที่มีความผูกพันอย่างใกล้ชิด มีความเกื้อกูลและเอื้ออาทรกัน กลับอ่อนแอลง ไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม ซึ่งส่งผลกระทบต่อปฏิสัมพันธ์ภายในและภายนอกครอบครัวทั้งทางบวกและทางลบ ครอบครัวในปัจจุบันจึงเผชิญปัญหาวิกฤตหลายประการ ได้แก่ ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาความสัมพันธ์ในครอบครัว ปัญหาความรุนแรงในครอบครัว จำนวนคู่สมรสน้อยลงและการหย่าร้างเพิ่มขึ้น ปัญหาเด็กและผู้สูงอายุถูกทอดทิ้ง ปัญหาพฤติกรรมไม่เหมาะสมของวัยรุ่น อาทิ ความรุนแรง การมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันเหมาะสม การตั้งครภรณ์อกสมรสและการทำแท้ง การติดยาเสพติด เป็นต้น (Ministry of Social Development and Human Security, 2018) การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นกับครอบครัวไทยจึงต้องเพิ่มกลไกสำคัญในการพัฒนาคนไทยให้มีศักยภาพ มีคุณธรรมจริยธรรม ปรับตามให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ รวมทั้งร่วมกันดูแลแก้ไขปัญหาสังคมในปัจจุบันและเตรียมตัวให้พร้อมสำหรับอนาคต อย่างไรก็ตามองค์ความรู้เกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวส่วนใหญ่มีรากฐานมาจากแนวคิดทฤษฎีตะวันตก ซึ่งแนวคิดดังกล่าวเกิดจากศึกษาวิจัยครอบครัวตะวันตก อาจจะไม่สอดคล้องกับบริบทสังคมไทยอย่างแท้จริง เพราะลักษณะสังคมไทยเป็นแบบ “โครงสร้างหลวม” คือ มีความเป็นปัจเจกชนนิยมสูง ไม่ค่อยมีวินัยไม่ชอบผูกมัด รวมถึงบุคลิกภาพคนไทยที่หลีกเลี่ยงการเผชิญหน้า ไม่ชอบแสดงความรู้สึกนึกคิด ๆ ต่อกัน (Vichit-Vadakan, 2011) ลักษณะสังคมไทยดังกล่าวทำให้องค์ประกอบความเข้มแข็งของครอบครัวน่าจะแตกต่างไปจากองค์ประกอบความเข้มแข็งของครอบครัวทางตะวันตก

โครงการวิจัยนี้ที่ต้องการสร้างองค์ประกอบความเข้มแข็งครอบครัวตามบริบทสังคมไทย โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ด้วยการใช้รูปแบบการวิจัยแบบการสร้างทฤษฎีจากข้อมูล (Grounded theory methodology) ในการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้เกิดความชัดเจนน่าเชื่อถือ

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อสร้างองค์ประกอบความเข้มแข็งของครอบครัวตามบริบทสังคมไทย

การประมวลเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ความเข้มแข็งของครอบครัว

ครอบครัวที่เข้มแข็ง หรือคำเรียกอื่น ๆ เช่น ครอบครัวที่ประสบความสำเร็จ ครอบครัวอยู่ดีมีสุข ครอบครัวที่พึงประสงค์ ครอบครัวสมดุลง อาจยังไม่มีข้อสรุปเกี่ยวกับความหมายที่แน่ชัดอย่างเป็นทางการ โดยนักวิชาการแต่ละท่านมีมุมมองที่ให้ความสำคัญแตกต่างกันไป ซึ่งคำเหล่านี้ล้วนมีสาระสำคัญที่ใกล้เคียงกัน คือครอบครัวที่สมาชิกดำเนินชีวิตร่วมกันอย่างมีจุดหมาย มีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยการพึ่งพาตนเอง พร้อมทั้งจะเกื้อกูลสังคมและคนรอบข้างปรับตัวในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง ไม่สั่นคลอนกับปัญหาหรืออุปสรรค เมื่อเผชิญกับปัญหาสามารถร่วมกันแก้ไขจนลุล่วงไปได้ด้วยดี (Department of Women's Affairs and Family Development, 2011) อย่างไรก็ตาม นักวิชาการหลายท่านให้คำนิยามของคำว่า ความเข้มแข็งของครอบครัวไว้หลากหลาย ดังเช่น

ความเข้มแข็งของครอบครัว หมายถึง สภาพวิถีการดำเนินชีวิตของครอบครัวที่มีความมั่นคง ทั้งด้านสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม มีความรักเอื้ออาทรต่อกันในครอบครัว และมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน (Thongsard and Bunchup, 2008) ครอบครัวที่เข้มแข็ง เป็นครอบครัวที่รักษาความสุข ความแข็งแรง ไว้ได้ท่ามกลางอุปสรรคต่าง ๆ อันเกิดจากสมาชิกในครอบครัวร่วมกันสร้างสิ่งเหล่านี้ขึ้น ได้แก่ การห่วงใย และการเห็นคุณค่าซึ่งกันและกัน การผูกพัน การสื่อสาร การเข้าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน การทำงานร่วมกัน การยืดหยุ่น และพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลง (Goddard, 2005) ความเข้มแข็งของครอบครัว เป็นชุดของสัมพันธภาพและกระบวนการที่สนับสนุน รวมทั้งการปกป้องครอบครัวและสมาชิกในครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาที่ครอบครัวประสบปัญหาเลวร้ายและมีการเปลี่ยนแปลง ความเข้มแข็งของครอบครัวจะช่วยรักษาความเหนียวแน่นของสมาชิกในครอบครัวและช่วยส่งเสริมพัฒนาการและสุขภาวะแก่สมาชิกในครอบครัว (Moore et al., 2002)

ในงานวิจัยครั้งนี้ ความเข้มแข็งของครอบครัว หมายถึง ลักษณะของครอบครัว ซึ่งมีเป้าหมายการดำรงชีวิตของครอบครัวที่จะนำไปสู่ความสุขในครอบครัว โดยมีเกณฑ์ความเข้มแข็งของครอบครัวประกอบด้วย 1) เป็นครอบครัวที่มีการทำบทบาทหน้าที่ในการดำรงเผ่าพันธุ์ที่มีพ่อ แม่ และลูกอยู่ด้วยกัน 2) เป็นครอบครัวที่มีลูกคนใดคนหนึ่งประสบความสำเร็จพิจารณาจากการที่ลูกพึ่งพาตนเองได้ 3) เป็นครอบครัวที่ผ่านเกณฑ์ ร้อยละ 80 จากแบบประเมินความเข้มแข็งของครอบครัวที่คณะผู้วิจัยสร้างขึ้น

สำหรับองค์ประกอบความเข้มแข็งของครอบครัวที่นักวิชาการได้ศึกษาจากฐานความคิดทางตะวันตก ในช่วงปี ค.ศ. 1985 เป็นต้นมา พบว่า นักวิชาการส่วนใหญ่ (Stinnet & DeFrain, 1985; Stinnet, 1999; Asay & DeFrain, 2012) เห็นสอดคล้องกันในองค์ประกอบความเข้มแข็งของครอบครัว 7 องค์ประกอบ คือ ความซาบซึ้งและความรัก การมีพันธะผูกพัน การสื่อสารเชิงบวก การใช้เวลาสนุกสนานร่วมกัน การมีสุขภาวะ

ทางจิตวิญญาณ ความสามารถในการจัดการปัญหา และการสนับสนุนหรือให้กำลังใจ ซึ่งนักวิชาการไทยได้มีการศึกษาตามแนวคิดข้างต้น (Kotchabhakdi, 2003; Suvannathat, 2011; Kirdpitak, 2012)

จากองค์ประกอบความเข้มแข็งของครอบครัวที่นำเสนอมานี้อาจจะไม่สอดคล้องกับบริบทสังคมไทย ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรมีการสร้างองค์ประกอบความเข้มแข็งของครอบครัวขึ้นใหม่ โดยในงานวิจัยนี้องค์ประกอบความเข้มแข็งของครอบครัว หมายถึง คุณลักษณะที่แสดงถึงความคิด ความรู้สึกหรือการปฏิบัติในการดำเนินชีวิตที่จะนำไปสู่ความสุขของครอบครัว

บริบทสังคมไทย

บริบทสังคมไทย หมายถึง สภาพแวดล้อมของสังคมไทย สภาพความเป็นอยู่ของคนในสังคมไทยช่วง พ.ศ. 2520 - 2559 และแนวโน้มในอนาคตตามกรอบยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2560 - 2579) ที่มีอิทธิพลต่อครอบครัวไทย สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม มีโครงสร้างแบบหลวม ๆ ผู้คนเลือกปฏิบัติในสิ่งที่ตนพอใจ มีหลากหลายในเรื่องชาติพันธุ์ ศาสนา และวัฒนธรรม แต่สามารถผสมผสานกันได้อย่างกลมกลืน รักอิสระ ยึดมั่นในสถาบันและพระมหากษัตริย์ มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง ยอมรับในระบบอาวุโสและระบบอุปถัมภ์ ไม่นิยมความรุนแรง ชอบการประนีประนอมและใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย ความเจริญส่วนใหญ่อยู่ในเขตเมืองหลวงและเขตเมืองใหญ่ (Pinwiset, 2007) การกล่าวถึงสังคมไทยในลักษณะดังกล่าวคล้ายคลึงกับผลการศึกษาสังคมไทยของนักวิชาการตะวันตกหลายท่าน อาทิเช่น Ruth Benedict, John Embree, Herbert Phillips ซึ่งพิจารณาจากโครงสร้างทางสังคม พฤติกรรม ความคิดเห็น ค่านิยมของคนไทย (Vichit-Vadkan, 2011) โดยสามารถสรุปลักษณะสังคมไทยได้ดังนี้

1) รูปแบบทางสังคมของไทยเป็นแบบ "โครงสร้างหลวม" นั่นคือ (1) มีความเป็นปัจเจกชน นิยมลูกบังคับไม่ค่อยมีวินัย ซึ่งสอดคล้องกับการเลี้ยงดูในวัยเด็ก (2) ไม่ชอบการผูกมัด ไม่ชอบวางแผนในระยะยาว ไม่ชอบป้องกันปัญหา ชอบการทำงานเฉพาะกิจ ทำให้ไม่มีพลังในการรวมกลุ่มทางสังคมในระยะยาว (3) มีความยืดหยุ่นสูงเปลี่ยนแปลงได้ง่าย ไม่ชอบป้องกันปัญหา แต่แก้ไขสถานการณ์และปรับตัวเก่ง (4) เข้าใจกฎระเบียบและกติกาทิศทางสังคม แต่มีการละเมิดบ่อย และผู้ที่ละเมิดกฏกติกาไม่ค่อยถูกสังคมลงโทษ

2) สังคมไทยเป็นสังคมที่มีชนชั้น มีวัฒนธรรมแบบกลาง ๆ มีความสุขตามอัตภาพ ขาดความกระตือรือร้น ผู้ชายไทยมีสถานภาพเหนือกว่าผู้หญิงแต่จะไม่กดขี่ผู้หญิง ผู้ชายเป็นความหวังของครอบครัว แต่พ่อแม่จะรักลูกสาวเห็นว่าลูกสาวมีค่า และจะให้ของมีค่ามากกว่าลูกชาย

3) บุคลิกภาพของคนไทย คือ ชอบการปฏิสัมพันธ์กัน ชอบความราบรื่นและความกลมกลืนทางสังคม หลีกเลี่ยงการเผชิญหน้า ไม่แสดงความรู้สึกนึกคิด ๆ ต่อกัน แต่มักใช้เสียงหัวเราะขจัดความขัดแย้ง เป็นปัจเจกชนนิยมแต่สามารถอยู่ร่วมกันได้โดยไม่ถูกกลุ่มกลืน เกรงใจ รักสนุก มีความอดทนต่อความแตกต่างระหว่างบุคคลสูง ไม่ชอบผูกมัดในระยะยาว ชอบกิจกรรมเฉพาะกิจ

4) สังคมไทยมีระบบอุปถัมภ์ คือ มีความสัมพันธ์ที่ผู้อุปถัมภ์อยู่เหนือกว่า และผู้รับการอุปถัมภ์อาจอุปถัมภ์คนอื่นต่อไปได้ในลักษณะเกื้อกูล ซึ่งมองในเชิงสังคม ผู้รับการอุปถัมภ์ในระดับเดียวกันอาจไม่รักใคร่ปรองดองกัน เพราะแย่งกันเอาใจเจ้านาย เมื่อผู้อุปถัมภ์เสียชีวิตลง ผู้รับการอุปถัมภ์อาจอยู่ด้วยกันหรือแยกกันออกไปก็ได้

นอกจากนี้ ปัญหาหลักของสังคมไทยที่ผ่านมา ประกอบด้วยปัญหาโครงสร้างหลวม ทำให้ไม่มีระเบียบ เกิดการปฏิบัติสองมาตรฐาน ไม่มีการวางแผนล่วงหน้า ปัญหาระบบอุปถัมภ์และการทุจริต ทักษะคิดเรื่องอำนาจ ในขณะที่ปัญหาหลักของสังคมไทยในปัจจุบันประกอบด้วยปัญหาระบบสังคมและการเมืองอ่อนแอ ปัญหาโครงสร้างระบบบริหารราชการ และปัญหาการขาดจริยธรรมของผู้มีอำนาจ (Vichit-Vadakan, 2011)

เนื่องจากโครงสร้างของสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา สภาพแวดล้อมและสถานการณ์ที่ผู้คน แต่ละยุคได้เผชิญ ส่งผลให้มีพฤติกรรม ลักษณะนิสัย ทักษะคิด ค่านิยม และความรู้ความสามารถที่ต่างกันออกไป จึงมีการจำแนกประชากรตามช่วงเวลาเกิดเป็นรุ่นต่าง ๆ หรือ Generation เช่น ประชากรรุ่น Generation X เกิด ในช่วงปี พ.ศ. 2508 - 2522 ซึ่งเศรษฐกิจมีการแข่งขันกันอย่างรุนแรง และประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากตะวันตก หลายอย่าง อาทิ การเกิดของเคเบิลทีวี ฟาสต์ฟู้ด และร้านสะดวกซื้อต่าง ๆ ส่วนประชากร Generation Y เกิด ในช่วงปี พ.ศ. 2523 - 2540 ซึ่งเป็นช่วงที่ประเทศไทยมีการเติบโตของความเป็นเมืองสูงขึ้น คริวเรือนมีขนาดเล็กลง เป็นช่วงที่วิวัฒนาการต่าง ๆ มีความก้าวหน้าและเติบโตอย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์และ อินเทอร์เน็ต สำหรับประชากร Generation Z เกิดหลังปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นไป (Institute for Population and Social Research, Mahidol University, 2016) คน Generation X มักถูกมองว่ามีนิสัยชอบความเสี่ยง ยินดีรับการเปลี่ยนแปลง ขณะเดียวกันก็ให้ความสำคัญกับสัมพันธภาพทั้งเพื่อนร่วมงานและครอบครัว คน Generation Y มักถูกมองว่ามีความเป็นสากล เชื่อมมั่นในตนเองสูง ไม่ผูกพันต่อองค์กร ปรับตัวเก่ง มีความคิดริเริ่ม มีประสิทธิภาพ ในการใช้เทคโนโลยี และช่างสงสัยในทุกอย่าง ในขณะที่คน Generation Z มักถูกมองว่าเป็นคนเปิดกว้างทาง ความคิดและวัฒนธรรม ยอมรับความแตกต่างของสีผิว ศาสนา วัฒนธรรมประเพณี แต่เป็นคนที่ทำเพื่อตัวเองก่อน เรียกร้องสิทธิของตัวเอง ชอบอิสระเสรี มีความอดทนต่ำ ตอบสนองความรวดเร็วของโลกได้อย่างทันที และหา ความรู้ผ่านเทคโนโลยีได้ทุกที่ (Gray et al., 2016)

นอกจากนี้ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเปรียบเสมือนบันทึกที่เป็นลายลักษณ์อักษรของ รัฐบาลในการที่จะพัฒนาประเทศ ซึ่งประกาศใช้ฉบับแรกเมื่อ พ.ศ. 2504 ก็เป็นส่วนสำคัญในการกำหนดรูปแบบ การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยอย่างมีแบบแผน ตัวอย่างเช่น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 (ปี พ.ศ. 2520 - 2524) เน้นการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ การแก้ไขปัญหา ความยากจนและการพัฒนาขยายเมือง แต่ก็คำนึงถึงการพัฒนาชนบทควบคู่กันไป สำหรับความเคลื่อนไหว ในการดำเนินงานด้านครอบครัวในประเทศไทยนั้น สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติได้เริ่มให้ความสำคัญต่อการพัฒนาครอบครัว โดยได้บรรจุมาตรการบางส่วนไว้ชัดเจนมากขึ้น ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติฉบับแรกเป็นต้นมาจนถึงฉบับที่ 12 ในปัจจุบัน ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยหลายด้าน

กรอบยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี จัดทำขึ้นเพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์ “ประเทศมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” นำไปสู่การพัฒนาให้คนไทยมีความสุข และตอบสนองต่อการบรรลุซึ่งผลประโยชน์แห่งชาติ ในการที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิต สร้างรายได้ระดับสูง เป็น ประเทศพัฒนาแล้ว และสร้างความสุขของคนไทย สังคมมีความมั่นคง เสมอภาค และเป็นธรรม ประเทศสามารถ

แข่งขันได้ในระบบเศรษฐกิจ โดยหน่วยงานต่าง ๆ ต้องวางแผนงานให้รองรับกรอบยุทธศาสตร์ชาติทั้ง 6 ด้าน ดังนี้ (Office of the National Economic and Social Development Council, 2017)

1) ยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคง สร้างความมั่นคงของสถาบันหลักและการปกครองระบอบประชาธิปไตย การปฏิรูปกลไกการบริหารประเทศ

2) ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน การพัฒนาผู้ประกอบการและเศรษฐกิจชุมชน และพัฒนาทักษะผู้ประกอบการยกระดับผลิตภาพแรงงาน

3) ยุทธศาสตร์ด้านการลงทุนในทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนาศักยภาพคนตลอดช่วงชีวิต และยกระดับการศึกษาและการเรียนรู้ให้มีคุณภาพเท่าเทียมและทั่วถึง การสร้างความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย

4) ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างโอกาสความเสมอภาคและเท่าเทียมกันทางสังคม สร้างความมั่นคงและการลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม พัฒนาระบบบริการและระบบบริหารจัดการสุขภาพ

5) ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม จัดระบบอนุรักษ์ ฟื้นฟู และป้องกันการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ

6) ยุทธศาสตร์ด้านการปรับสมดุลและพัฒนาระบบการบริหารจัดการภาครัฐ การพัฒนาระบบบริหารจัดการกำลังคนและพัฒนานุเคราะห์ภาครัฐ

การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในด้านต่าง ๆ และแนวทางการพัฒนาประเทศตามกรอบยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ส่งผลให้สถาบันครอบครัวจำเป็นต้องมีการปรับตัว โดยสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในครอบครัว เพื่อที่จะสามารถนำพาสมาชิกให้ผ่านพ้นปัญหาสังคมด้านต่าง ๆ ไปได้ และมีความพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต รวมทั้งการบรรลุวิสัยทัศน์ตามกรอบยุทธศาสตร์ชาติ นำไปสู่การพัฒนาประเทศชาติให้เข้มแข็งต่อไป

รูปแบบการวิจัยแบบการสร้างทฤษฎีจากข้อมูล (Grounded theory methodology)

รูปแบบการวิจัยแบบการสร้างทฤษฎีจากข้อมูล เป็นวิธีการวิจัยรูปแบบหนึ่งของการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ที่พัฒนาขึ้นในสาขาสังคมวิทยา (Creswell, 1998) จุดเด่นของการวิจัยนี้คือการพัฒนาหรือสร้างทฤษฎีที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับบริบทของปรากฏการณ์ที่ศึกษา รูปแบบการวิจัยนี้แตกต่างจากการวิจัยเชิงคุณภาพแบบอื่น ๆ คือไม่เริ่มต้นจากทฤษฎีหรือสมมติฐานที่มีอยู่ก่อน แต่เป็นการศึกษาตามสิ่งที่ปรากฏ (Emerging study) ซึ่งแนวทางนี้ผู้วิจัยไม่จำเป็นต้องมีกรอบแนวคิดไว้ล่วงหน้า ไม่จำเป็นต้องทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องและปราศจากการตั้งสมมติฐานการศึกษาเช่นนี้ จะเริ่มต้นจากปรากฏการณ์ที่ผู้วิจัยสนใจ จากนั้นเข้าไปเรียนรู้สิ่งที่เกิดขึ้นผ่านบุคคลในปรากฏการณ์ การรวบรวมข้อมูลโดยการคัดเลือกตัวอย่างเชิงทฤษฎีเป็นการค้นหาบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีประสบการณ์สอดคล้องกับสิ่งที่ศึกษา มีความหมายเพื่อนำไปสู่การค้นหาทฤษฎีอย่างรอบด้าน กระบวนการรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลจะทำไปพร้อม ๆ กัน โดยมีวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลที่ค่อนข้างเข้มงวด และวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล คือกระบวนการสร้างมโนทัศน์จากข้อมูลและการหารูปแบบความสัมพันธ์ที่น่าจะเป็นระหว่งมโนทัศน์เหล่านั้น

นักวิจัยใช้การกำหนดรหัส (Coding) เป็นเครื่องมือในการจำแนกข้อมูล การกำหนดรหัส คือการ “แตก” ข้อมูลเชิงคุณภาพ เป็นหน่วยย่อย ๆ หลาย ๆ หน่วย ซึ่งหน่วยย่อยนั้นจะผ่านการเปรียบเทียบข้อมูลภาคสนามด้วยกันแล้วจึงให้สัญลักษณ์เป็นรหัส หรือชื่อ Open code จากนั้นจึงเชื่อมโยงข้อมูลที่ให้รหัสแล้วเข้าด้วยกันเป็นกลุ่ม Code ตามความสัมพันธ์ (Subtheme หรือ Subcategory) ต่อจากนั้นจึงบูรณาการข้อมูลที่จัดกลุ่มนั้นให้เป็นเรื่องราวที่มีความหมาย (Theme หรือ Core category) โดยในปัจจุบันรูปแบบการวิจัยนี้ถูกนำไปใช้หลากหลายวงการ ไม่ว่าจะเป็นวงการสังคมวิทยา มานุษยวิทยา จิตวิทยา วิทยาศาสตร์สุขภาพ กระทั่งวงการศึกษ

วิธีการดำเนินการวิจัย

วิธีการสร้างองค์ประกอบความเข้มแข็งของครอบครัวตามบริบทสังคมไทย คณะผู้วิจัยใช้รูปแบบการวิจัยแบบการสร้างทฤษฎีจากข้อมูลซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) เพื่อให้เข้าใจการใช้ชีวิตครอบครัวอย่างลึกซึ้งภายใต้เงื่อนไขของบริบท และเวลา โดยใช้แนวคิดการสร้างทฤษฎีจากข้อมูล (Grounded theory) เป็นหลักในการวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งเป็นการสร้างมโนทัศน์จากข้อมูล และการหาลักษณะความสัมพันธ์ของมโนทัศน์เหล่านั้น

พื้นที่วิจัย คณะผู้วิจัยเลือกพื้นที่ในการศึกษาเป็นเขตที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และมีความเจริญชัดเจน ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อความเข้มแข็งของครอบครัว โดยในงานวิจัยนี้ได้เลือก กรุงเทพมหานคร และปริมณฑล

กลุ่มผู้ให้ข้อมูล คือ ผู้นำครอบครัวในบริบทสังคมไทยส่วนหนึ่งอาศัยในเขตกรุงเทพมหานคร และอีกส่วนหนึ่งอาศัยในเขตปริมณฑล ซึ่งได้มาโดยการคัดเลือกตามเกณฑ์ คือ เป็นผู้นำครอบครัวที่มีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป ที่มาจากครอบครัวที่มีการทำบทบาทหน้าที่ในการดำรงเผ่าพันธุ์ ซึ่งประกอบด้วย พ่อแม่ และลูก เป็นครอบครัวที่ประกอบอาชีพในภาครัฐ ภาคเอกชน หรืออาชีพอิสระ และผ่านเกณฑ์การประเมินความเข้มแข็งของครอบครัว จำนวน 11 ครอบครัว

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย แบ่งเป็น 3 ช่วง ดังนี้

ช่วงที่ 1 การเตรียมการเพื่อการคัดเลือกผู้นำครอบครัวที่ให้ข้อมูล มีการดำเนินการดังนี้

1) คณะผู้วิจัยมีการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดกรอบนิยามความเข้มแข็งของครอบครัว โดยพิจารณาถึงความสุขในครอบครัวที่มีพ่อแม่ และลูกอยู่ร่วมกัน และกำหนดลักษณะของครอบครัวในงานวิจัยนี้ว่า มีการทำบทบาทหน้าที่ในการดำรงเผ่าพันธุ์ ซึ่งประกอบด้วย พ่อ แม่ และลูก มีเป้าหมาย คือ ความสุขในครอบครัว ลูกช่วยเหลือตนเองได้ และไม่มีปัญหาหนี้สิน

2) สร้างเกณฑ์การคัดเลือกครอบครัวที่มีความเข้มแข็งของครอบครัว โดยการศึกษาสำรองกับครอบครัวที่มีลักษณะตามกรอบในข้อ 1) จำนวน 4 ครอบครัว โดยแต่ละครอบครัวมีลักษณะเฉพาะดังนี้

ครอบครัวที่ 1 มีลูกวัยรุ่น กำลังเรียนระดับมัธยมศึกษา

ครอบครัวที่ 2 มีลูกวัยรุ่น ที่ทำงานแล้ว

ครอบครัวที่ 3 มีลูกกำลังเรียนระดับปริญญาตรี

ครอบครัวที่ 4 มีลูกเรียนจบปริญญาตรี และทำงานแล้ว

สัมภาษณ์เชิงลึกกับครอบครัวนำร่องทั้ง 4 ครอบครัว โดยใช้แนวคำถาม คือ (1) ครอบครัวของท่านมีความสุขหรือไม่ ถ้ามี มีความสุขเรื่องอะไรบ้าง (2) คำว่า “ความสุข” ของท่านหมายถึงอะไร (3) ให้เล่ารายละเอียดการใช้ชีวิตร่วมกันอย่างมีความสุขในครอบครัว และ (4) ท่านยังมีความสุขอื่น ๆ นอกเหนือจากที่ท่านเล่าให้ฟังหรือไม่ ช่วยเล่าความสุขอื่น ๆ ให้ฟังเพิ่มเติม

คณะผู้วิจัยร่วมกันวิเคราะห์เนื้อหาที่ได้จากการสัมภาษณ์ และอภิปรายร่วมกันเพื่อให้ได้ข้อสรุปที่นำไปสร้างเกณฑ์การคัดเลือก พร้อมทั้งสร้างแบบประเมินความเข้มแข็งของครอบครัว

3) คัดเลือกครอบครัวที่มีลักษณะตามเกณฑ์ และผ่านเกณฑ์การประเมินความเข้มแข็งของครอบครัวจากแบบประเมินความเข้มแข็งของครอบครัวที่คณะผู้วิจัยสร้างขึ้น จำนวน 11 ครอบครัว โดยคำนึงถึงความหลากหลายของระดับการศึกษา การประกอบอาชีพ และฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว

ช่วงที่ 2 การรวบรวมข้อมูล

คณะผู้วิจัย และผู้ช่วยวิจัยที่ผ่านการอบรมดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้นำครอบครัวจากครอบครัวที่มีความเข้มแข็ง จำนวน 11 ครอบครัว โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างที่คณะผู้วิจัยสร้างขึ้น และร่วมกันพิจารณาความครอบคลุมของประเด็นที่ศึกษา ซึ่งมีประเด็นสำคัญของการสัมภาษณ์ คือ ความสุขในครอบครัว และประเด็นรอง คือ เรื่องเศรษฐกิจในครอบครัว ความสัมพันธ์ในครอบครัว การแสดงบทบาท และหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัว การปรับตัวภายในครอบครัว และการปลูกฝังคุณธรรมของครอบครัว

ช่วงที่ 3 การวิเคราะห์ข้อมูล

คณะผู้วิจัยใช้รูปแบบการวิจัยแบบการสร้างทฤษฎีจากข้อมูล (Grounded theory research method) วิเคราะห์ตามรูปแบบ ดังนี้

1) การกำหนดรหัสเพื่อจำแนกข้อมูล (Open coding) โดยคณะผู้วิจัยแต่ละคนเป็นผู้กำหนดรหัสให้กับข้อความที่ได้จากบทสัมภาษณ์ ซึ่งพิจารณาเห็นว่าข้อความนั้นมีความเกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งของครอบครัวตามความเห็นของตนเองที่ละข้อความอย่างเป็นอิสระ เมื่อกำหนดรหัสให้กับข้อความทั้งหมดเสร็จ คณะผู้วิจัยจึงมีการวิเคราะห์ร่วมกันอีกครั้งว่ารหัสที่แต่ละคนกำหนดรหัสได้เป็นรหัสที่เหมาะสม ได้จำนวนรหัสเริ่มต้นจำนวน 360 รหัส

2) การกำหนดกลุ่มรหัส คณะผู้วิจัยร่วมกันจัด Open code ในข้อ 1) ที่เป็นเรื่องเดียวกันไว้เป็นกลุ่มเดียวกัน ได้กลุ่มรหัสจำนวน 38 กลุ่ม

3) การกำหนดประเด็นหลัก (Theme) หรือองค์ประกอบ และการตั้งชื่อ คณะผู้วิจัยได้พิจารณาลักษณะของรหัสในแต่ละกลุ่มว่าแสดงถึงเรื่องอะไร โดยคำนึงถึง (1) ถ้ากลุ่มรหัสนั้นมีความเด่นชัดในความหมายเดียวกันเพียงมิติเดียว คณะผู้วิจัยจะกำหนดเป็นองค์ประกอบ และตั้งชื่อพร้อมทั้งให้ความหมาย (2) ถ้ากลุ่มรหัสหลายกลุ่มเป็นเรื่องเดียวกัน แต่มีความหมายในหลายมิติที่มีความเชื่อมโยงกัน คณะผู้วิจัยจะกำหนดกลุ่ม

รหัสเหล่านั้นเป็นองค์ประกอบพร้อมกับตั้งชื่อ และให้ความหมายโดยพิจารณารายละเอียดของรหัสในแต่ละกลุ่ม ซึ่งจัดเป็นประเด็นรอง (Subtheme) เพื่อการจัดกลุ่มของมิติต่าง ๆ ประกอบกันเป็นองค์ประกอบ

4) การเชื่อมโยงองค์ประกอบ คณะผู้วิจัยได้มีการร่วมกันพิจารณาจัดเรียงองค์ประกอบ เชื่อมโยงกันตามลำดับหลักการดำเนินชีวิตตามธรรมชาติของการเป็นครอบครัว ซึ่งแบ่งเป็น 3 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 ระยะเริ่มต้นของการสร้างครอบครัว เป็นช่วงเวลาที่คู่สามีภรรยามีการปรับตัว และการตกลงร่วมกันในหลาย ๆ ด้าน เพื่อการเริ่มต้นการใช้ชีวิตครอบครัวร่วมกัน

ระยะที่ 2 ระยะดำเนินชีวิตของครอบครัว

ระยะที่ 3 การถ่ายทอดทางสังคมเพื่อการเตรียมพื้นฐานการสร้างครอบครัวที่ดีของบุตรในอนาคต

5) การนิยามองค์ประกอบ คณะผู้วิจัยใช้เนื้อหาของรหัสในแต่ละกลุ่มรหัสที่ประกอบกันเป็น องค์ประกอบเป็นแนวทางในการให้การนิยาม

6) ตรวจสอบความถูกต้องเหมาะสมขององค์ประกอบ และนิยามที่ได้จากรูปแบบการวิจัย แบบการสร้างทฤษฎีจากข้อมูล โดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน

ความน่าเชื่อถือของข้อมูลการวิจัย

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มีความน่าเชื่อถือใน 2 ประเด็น คือ ประเด็นที่ 1 เป็นข้อมูลที่ได้จากผู้นำครอบครัวที่มาจากครอบครัวที่มีความเข้มแข็งของครอบครัวตามเกณฑ์ที่สร้างอย่างมีหลักการ และได้รับการยืนยันความเข้มแข็งของครอบครัวโดยใช้หลัก 3 เสา ซึ่งเป็นการตรวจสอบด้านข้อมูล (Data triangulation) ในงานวิจัยนี้ ใช้บุคคลเป็นผู้ยืนยัน ประกอบด้วยบุคคล 3 กลุ่ม ได้แก่ (1) ผู้แนะนำครอบครัว (2) บุคคลใกล้ชิดกับครอบครัว และ (3) สมาชิกในครอบครัวเป็นผู้ประเมินความเข้มแข็งของครอบครัว โดยใช้แบบประเมินความเข้มแข็งของครอบครัวที่คณะผู้วิจัยสร้างขึ้น ประเด็นที่ 2 เป็นข้อมูลที่ได้จากผู้นำครอบครัวที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป ซึ่งเป็นช่วงอายุที่ครอบครัวประสบความสำเร็จ โดยความสำเร็จของครอบครัวพิจารณาจากลูกคนใดคนหนึ่งหรือมากกว่าในครอบครัวที่สามารถดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเอง หรือลูกประสบความสำเร็จ ดังนี้ จบการศึกษาระดับอุดมศึกษา และได้ประกอบอาชีพ กำลังศึกษาระดับอุดมศึกษา หรือจบการศึกษาระดับต่ำกว่าอุดมศึกษา และได้ประกอบอาชีพ

การพิทักษ์สิทธิ์ของผู้ร่วมวิจัย

คณะผู้วิจัยได้คำนึงถึงจรรยาบรรณในการวิจัย โดยก่อนดำเนินการวิจัย คณะผู้วิจัยได้ขอจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ผ่านสถาบันยุทธศาสตร์ทางปัญญาและวิจัย และการวิจัยของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เลขที่ SWUEC/E-205/2562 ลงวันที่ 7 ตุลาคม 2562 รวมทั้งตระหนัก และให้ความสำคัญกับการเคารพสิทธิ์ของแหล่งข้อมูล เพื่อรักษาจรรยาบรรณอย่างเคร่งครัด

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยด้วยการใช้รูปแบบการวิจัยแบบการสร้างทฤษฎีจากข้อมูล พบว่าความเข้มแข็งของครอบครัวมีองค์ประกอบที่แสดงถึงความเข้มแข็งของครอบครัว มีองค์ประกอบที่แสดงถึงความเข้มแข็งครอบครัว จำนวน 7 องค์ประกอบที่เกิดจากกลุ่ม code ที่มีความเด่นชัดในความหมายเดียวกัน เพียงมิติเดียวหรือหลายมิติเชื่อมโยงกัน คณะผู้วิจัยได้ตั้งชื่อและความหมายขององค์ประกอบโดยพิจารณารายละเอียดของ code ในแต่ละกลุ่ม และองค์ประกอบ โดยวิเคราะห์เชื่อมโยงองค์ประกอบที่ได้โดยอิงหลักการดำเนินชีวิตตามธรรมชาติของการเป็นครอบครัว โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตาราง 1 แสดงองค์ประกอบความเข้มแข็งของครอบครัวซึ่งเกิดจากความหมายที่เด่นชัดของกลุ่ม code โดยจัดเรียงกันตามลำดับหลักการดำเนินชีวิตตามธรรมชาติของการเป็นครอบครัว

หลักการดำเนินชีวิต	ประเด็นหลัก (Theme) หรือ องค์ประกอบ	ประเด็นรอง (Subtheme)	กลุ่ม code /มโนทัศน์
ระยะที่ 1 ระยะเริ่มต้นของการสร้างครอบครัว เป็นช่วงเวลาที่คุณสามีภรรยา มีการปรับตัวและการตกลงร่วมกันในหลาย ๆ ด้าน เพื่อการเริ่มต้นการใช้ชีวิตครอบครัวร่วมกัน	องค์ประกอบที่ 1 การวางหลักครอบครัวดี	1. การมีพื้นฐานชีวิตที่คล้ายคลึงกัน	กลุ่ม 35 : มีพื้นฐานครอบครัวไม่ต่างกัน
		2. การวางแผนชีวิตครอบครัว	กลุ่ม 34 : การวางแผนชีวิต
		3. การมีความคิดและการปฏิบัติไปในแนวเดียวกัน	กลุ่ม 36 : มีจุดหมายร่วมกัน
		4. การให้ความสำคัญกับครอบครัว	กลุ่ม 16 : การให้อิสระและเคารพสิทธิส่วนตัว
		5. การคำนึงถึงสภาพแวดล้อมครอบครัว	กลุ่ม 25 : การแบ่งเวลาในครอบครัว
		.6 การสร้างความมั่นคงให้เกิดขึ้นกับชีวิตครอบครัว	กลุ่ม 21 : การวัดสภาพแวดล้อมที่ดี
ระยะที่ 2 ระยะดำเนินชีวิตของครอบครัวเป็นช่วงเวลาที่คุณสามีภรรยาและบุตรใช้ชีวิตร่วมกัน ในการปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ของแต่ละบุคคลเพื่อให้ครอบครัวอยู่ร่วมกันอย่างราบรื่นและมีความสุข	องค์ประกอบที่ 2 การรู้หน้าที่รับผิดชอบ	รู้และปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่	กลุ่ม 23 : ความมั่นคงในการทำงาน

หลักการดำเนินชีวิต	ประเด็นหลัก (Theme) หรือ องค์ประกอบ	ประเด็นรอง (Subtheme)	กลุ่ม code /มโนทัศน์
องค์ประกอบที่ 3 การยึดถือกรอบคุณธรรม		1. หลักการของคุณธรรม	กลุ่ม 13 : หลักการ ความคิด ความเชื่อในผล การกระทำ
		2. เนื้อหาคุณธรรม	กลุ่ม 4 : สิ่งที่ดีงามของครอบครัว
องค์ประกอบที่ 4 การสานสัมพันธ์ใฝ่ เกื้อกูล		1. ความคิด แสดงออกถึงการรับรู้ รับฟัง การยอมรับซึ่ง กันและกัน	กลุ่ม 1 : การรับรู้ความรู้สึก กลุ่ม 29 : การยอมรับฟัง
		2. ความรู้สึก แสดงออกถึงความไว้วางใจ เอาใจใส่ ความ รักความผูกพัน	กลุ่ม 10 : ความไว้วางใจในเรื่องต่าง ๆ กลุ่ม 12 : ความห่วงใยซึ่งกันและกัน กลุ่ม 15 : ความผูกพัน กลุ่ม 24 : ความร่วมรู้สึก
		3. การปฏิบัติ	กลุ่ม 3 : การใช้เวลาอยู่ร่วมกัน กลุ่ม 5 : การช่วยเหลือกัน กลุ่ม 11 : การแก้ปัญหาด้วยเหตุผล กลุ่ม 17 : การทำกิจกรรมร่วมกัน
องค์ประกอบที่ 5 การ สร้างสมดุลบริหารทรัพย์		1. การหาเงิน	กลุ่ม 6 : การหารายได้
		2. การใช้จ่ายเงิน	กลุ่ม 27 : การวางแผนใช้เงิน
		3. การออมเงิน	กลุ่ม 7 : การออมเงิน กลุ่ม 28 : การออมเงิน
		4. การไม่สร้างภาระหนี้สินเกินความจำเป็น	กลุ่ม 26 : การไม่มีหนี้สิน กลุ่ม 33 : ความมั่นคงในทรัพย์สิน

หลักการดำเนินชีวิต	ประเด็นหลัก (Theme) หรือ องค์ประกอบ	ประเด็นรอง (Subtheme)	กลุ่ม code /มโนทัศน์
	องค์ประกอบที่ 6 การจัดการปรับ ความขัดแย้ง	1. การป้องกันความขัดแย้ง 2. การแก้ไขความขัดแย้ง	กลุ่ม 19 : วิธีการป้องกันความขัดแย้ง กลุ่ม 18 : ใช้การแก้ปัญหาความขัดแย้ง
ระยะที่ 3 การถ่ายทอดทาง สังคมเพื่อการเตรียมพื้นฐาน การสร้างครอบครัวที่ดีของบุตร ในอนาคต เป็นช่วงเวลาที่คู่สามี ภรรยาซึ่งมีบุตรแล้ว เริ่มเลี้ยงดู บุตรด้วยตนเอง มีการอบรมสั่ง สอนปลูกฝังการดำเนินชีวิตที่ ถูกต้องดีงาม เพื่อให้บุตรพึ่งพา ตนเองได้ และประสบผลสำเร็จ ตามที่คาดหวัง อันจะนำไปสู่ การสร้างครอบครัวใหม่ของบุตร ที่เข้มแข็งในอนาคต	องค์ประกอบที่ 7 การ ร่วมแรงบ่มเพาะเพื่อ ส่งผ่าน	1. เรื่องที่ถ่ายทอด 2. วิธีการถ่ายทอด - ทางตรง - ทางอ้อม 3. ผลที่เกิดขึ้น	กลุ่ม 8 : สอนลูกเรื่องการใช้เงิน กลุ่ม 9 : สอนให้รู้จักออมเงิน กลุ่ม 20 : การปลูกฝังคุณธรรม (เรื่องและวิธีการ) กลุ่ม 30 : การสร้างประสบการณ์ให้ลูก กลุ่ม 37 : ไม่ดูถูกลูก กลุ่ม 38 : การให้รางวัลและการลงโทษ กลุ่ม 14 : วิธีการสอนลูก กลุ่ม 22 : การเป็นแบบอย่าง กลุ่ม 31 : ความภาคภูมิใจในลูก

คณะผู้วิจัยใช้เนื้อหาของรหัสในแต่ละกลุ่มที่ประกอบกันเป็นองค์ประกอบ เป็นแนวทางในการให้นิยามองค์ประกอบ ดังนี้

องค์ประกอบที่ 1 การวางหลักครอบครัว หมายถึง แนวทางสำคัญซึ่งครอบครัวยึดถือเป็นหลักในการใช้ชีวิตครอบครัวร่วมกันอย่างราบรื่นมีความสุข ความเข้มแข็ง ประกอบด้วย การมีพื้นฐานชีวิตที่คล้ายคลึงกัน การวางแผนชีวิตครอบครัว การมีความคิดและการปฏิบัติไปในแนวเดียวกัน การให้ความสำคัญกับครอบครัว การคำนึงถึงสภาพแวดล้อมของครอบครัว และการสร้างความมั่นคงให้เกิดขึ้นกับชีวิตครอบครัว ซึ่งมีข้อมูลสนับสนุนดังนี้

วางแผนระยะยาว คนมีครอบครัวต้องวางแผนชีวิตระยะยาว ไม่ใช่ว่ารอนจนเกษียณแล้วไม่มีอะไรเลย (ครอบครัว 3)

ต้องแบ่งเวลาให้ถูกต้องนะว่า แบ่งว่าช่วงไหนเป็นช่วงเวลางาน ช่วงไหน เป็นเรื่องส่วนตัว ช่วงไหนเป็นเรื่องของครอบครัว ชีวิตเราเค้าเรียกว่าเป็น Work life balance; Work life family balance พอ Work life... แต่ตอนมีครอบครัวแล้วเราต้องให้ความสำคัญกับครอบครัวด้วยนะ ก็จะมีงาน ชีวิตส่วนตัวครอบครัว ต้อง Balance ให้ถูกนะครับ (ครอบครัว 4)

องค์ประกอบที่ 2 การรู้หน้าที่รับผิดชอบ หมายถึง การที่สมาชิกในครอบครัวเข้าใจถึงภาระที่ต้องรับผิดชอบตามสถานภาพของแต่ละบุคคล และปฏิบัติตามอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งมีข้อมูลสนับสนุนดังนี้

คุยกัน กิจกรรมส่วนใหญ่ ทำร่วมกัน คือ ไม่ว่าจะ อย่งทำงานบ้าน ทุกคนมีหน้าที่ อย่างหน้าที่คุณ คืออะไร ทำเสร็จก็คือเสร็จ ไม่มีมาทำให้ แล้วก็ทำวันเดียวกันด้วยจะได้เหมือนมีกิจกรรมร่วมกัน (ครอบครัว 2)

เราก็พยายามทำตามที่เราวางไว้ อยู่ที่เราปฏิบัติ ใครมีหน้าที่อะไร ก็ทำตามหน้าที่ ผมว่าตัวนี้มันจะยั่งยืนกว่าตัวอื่น ๆ ดีกว่าที่เราจะไปคิดโครงการใหม่ ๆ ทุกครั้งที่มีการโครงการใหม่ ๆ เกิดขึ้นมาเราต้อง เหนื่อยนะถามว่ามีความสุขไหม มันคือความสำเร็จไม่ใช่ความสุข เพราะว่าความสุขคือความปกติที่มันเกิดขึ้น (ครอบครัว 7)

องค์ประกอบที่ 3 การยึดถือกรอบคุณธรรม หมายถึง การที่ครอบครัว หรือสมาชิกในครอบครัว ยึดหลักคุณธรรมในทิศทางเดียวกัน ซึ่งประกอบด้วย หลักการ ความเชื่อ ความคิด หรือการปฏิบัติ อันจะนำไปสู่สิ่งที่ถูกต้องดีงาม เพื่อการสร้างครอบครัวที่เป็นสุขตามครรลองที่เหมาะสมของสังคมไทย ซึ่งมีข้อมูลสนับสนุนดังนี้

พี่ก็จะมีความคิดอยู่ตลอดเวลาว่า ความดีถ้าเราทำเองเราก็ได้รับของเรา ใช้นั้น ไม่มีใครทำความดีแทนกันได้หรอก ถ้าเราอยากได้เราต้องทำเอง (ครอบครัว 8)

คือเข้าใจชีวิต เพราะเรื่องปฏิบัติธรรมนี่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่ยังไม่แต่งงาน ตั้งแต่เริ่มชอบกันแล้วก็ไปด้วยกันไปวัดปฏิบัติกันมาตลอดนั่งสมาธิกันมาตลอดก็คิดว่าธรรมะก็จะช่วยการเข้าใจโลก (ครอบครัว 11)

องค์ประกอบที่ 4 การสานสัมพันธ์ใฝ่เกื้อกูล หมายถึง การที่สมาชิกในครอบครัวมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันทางด้านความคิดซึ่งแสดงออกด้วยการรับรู้ รับฟัง และการยอมรับซึ่งกันและกัน ด้านความรู้สึก ซึ่งแสดงออกด้วยการไว้วางใจ ความเอาใจใส่ ห่วงใย ความรัก ความผูกพัน ความรู้สึกร่วมกัน และการมีเจตคติที่ดีต่อกัน ด้านการปฏิบัติซึ่งแสดงออก ด้วยการใช้เวลาอยู่ร่วมกัน ช่วยเหลือกัน พุดคุย และทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน ที่ส่งผลให้สมาชิกในครอบครัวอยู่ร่วมกันอย่างราบรื่นและมีความสุข ซึ่งมีข้อมูลสนับสนุนดังนี้

อย่างผมก็ถ้าอย่างว่าคิดว่าเป็นอย่างนั้นนะฮะ เราก็ต้องดูว่าทำที่เขาเป็นยังไง เหมือนกับว่าบางอย่าง ต้องให้เขาบ้างก็ต้องให้เขาบ้าง แต่บางอย่างเขาก็ต้องให้ผมบ้างหรือเปล่า เขาก็ให้ใช้ไหมฮะก็ได้ คือถ้าคุณเอาแต่คุณ ผมก็ไม่อยากคุยด้วย (ครอบครัว 10)

แต่ส่วนใหญ่มักจะมีการกินข้าวด้วยกัน เพราะพวกเราหลายคนเนอะ 4 คนนะ อย่างน้อยวันเกิด 4 ละครเนอะ วันพ่อวันแม่อะไรอย่างนี้เนอะ มันจะได้เจอกันด้วยเทศกาลเหล่านั้น วันครบรอบแต่งงานเพราะฉะนั้นก็จะ ได้เจอในโอกาสสำคัญ หรือว่าลูกทำหนังสือได้มาฉลองให้ลูกให้พี่น้องอะไรอย่างนี้ ก็เป็นโอกาสที่จะได้เจอกันแล้วทุกคนก็เต็มใจที่จะมา เออแล้วก็เจอกันหน่อยนะแม่ (ครอบครัว 11)

องค์ประกอบที่ 5 การสร้างสมดุลบริหารทรัพย์ หมายถึง การที่สมาชิกในครอบครัวดำเนินการเกี่ยวกับ ทรัพย์สินอย่างสมดุล ทั้งการหา การใช้ การออม และไม่สร้างภาระหนี้สินที่มากเกินไปจนเป็นภาระ เพื่อให้ ครอบครัวดำเนินชีวิตไปได้อย่างราบรื่น ซึ่งมีข้อมูลสนับสนุนดังนี้

มันเป็นอย่างนั้น แล้วบอกมีเท่าไร ใช้เท่านั้น ๆ ค่อย ๆ ทำมัน คือ เงินจากหอพักเนี่ย การแบ่งส่วนปันส่วนเนี่ยคือได้มา สมมติว่าได้แสนเนี่ย เราก็จะแบ่งว่า ค่าอาหารเท่าไร เก็บเอา ค่าเทอมของเด็กที่ หอพักเนี่ย เท่าไร จะต้องเอาไปให้โรงเรียน (ครอบครัว 5)

การไม่เป็นหนี้ทำให้เราสบายใจ แต่ละวันเราก็อยู่อย่างพอเพียง (ครอบครัว 5)

องค์ประกอบที่ 6 การจัดการปรับความขัดแย้ง หมายถึง วิธีการต่าง ๆ ที่ครอบครัวนำมาใช้เพื่อป้องกัน ความขัดแย้งด้วยการปรับตัว การยอมรับซึ่งกันและกัน ตลอดจนมีการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นด้วย การประนีประนอมรับฟังเหตุผล ตลอดจนมีการพูดคุยกันให้เข้าใจ เพื่อให้ครอบครัวอยู่ด้วยกันอย่างราบรื่น ซึ่งมี ข้อมูลสนับสนุนดังนี้

ก็ต้องปรับตัว เพราะว่าชีวิตก่อนแต่งก็จะเป็นคนมีเพื่อนเยอะอยู่ มันเป็นชีวิตคนโสดเนาะ เพื่อก็เที่ยว ด้วยตัวเอง พอแต่งงานแล้วก็ให้ความสำคัญกับครอบครัว ภรรยา ก็ต้องปรับตัว อย่างหนึ่งเราก็ต้องปรับไปให้ เข้ากับคนที่เราแต่งงาน พอแต่งงานกับภรรยาก็ต้องดูว่าภรรยาชอบอะไรไม่ชอบอะไร อะไรที่เค้าไม่ชอบ เราก็ไม่ทำ ต้องปรับตัวเข้าหากัน (ครอบครัว 4)

ต้องคุยกัน ต้องอย่าปล่อยให้ข้ามคืนนะ ถ้าเกิดโดยเฉพาะกับชีวิตคู่เนี่ย ถ้ามีอะไรต้องอธิบาย คุยกันให้ เข้าใจ แล้วก็เคลียร์กันให้ได้ ไม่ควรจะไปหนีไปโดยไม่เข้าใจกัน โกรธกันอะไรแบบนี้ฮะ (ครอบครัว 4)

องค์ประกอบที่ 7 การร่วมแรงบ่มเพาะเพื่อส่งผ่าน หมายถึง การที่พ่อแม่อบรมสั่งสอน ปลูกฝัง ตลอดจน การกระทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้ลูกได้รู้ เข้าใจ และปฏิบัติ ในเรื่องการใช้ชีวิตครอบครัวให้มีความสุข เพื่อ คาดหวังให้ลูกนำสิ่งที่ได้ไปสร้างครอบครัวที่มีความเข้มแข็งในอนาคต ซึ่งมีข้อมูลสนับสนุนดังนี้

เราก็ต้องให้เค้ารู้ว่าควรไม่ควร เราก็ตามเค้าว่า รู้ไหม เพราะอะไรถึงทำ เค้าก็บอกว่า เค้าไม่รู้เพราะ อะไรเค้าไม่รู้เหมือนกัน อยู่เค้าเหมือนอยากจะทำใครสักคนเพื่อความสนใจ เราเลยต้องอธิบายให้เค้าว่า มันเป็น อากาฮอร์โมน แต่มันจะไปพูดว่าแม่ต่อหน้าลูกเค้าไม่ได้ นิวไม่มีสิทธิ์ว่า แม่เลี้ยงดูเราเค้าก็นั่งฟังแล้วเค้าก็ร้องไห้ คือ เราพูดเยอะ ถ้าเรื่องสำนึกบุญคุณ.. เวลาพูดจะพูดจนลูกนั่งร้องไห้ทั้งสองคน (ครอบครัว 2)

เรื่องเกี่ยวกับการมีความกตัญญู ยกตัวอย่าง ถ้าผมกลับไปบ้าน ผมก็จะไปหาแม่ เมื่อก่อนก็พ่อ แต่พ่อเสียไปแล้ว ก็จะทานข้าวกับแม่ทุกอาทิตย์ ก็จะพาลูกไปด้วย ลูกก็จะได้คุยกับยาย คุยกับย่า บางอาทิตย์ก็ไปกับยาย ผึ่งแฟน บางอาทิตย์ก็ไปทางฝั่งย่า ให้เห็นว่าเราดูแลพ่อแม่ยังไง (ครอบครัว 4)

การอภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัย ได้องค์ประกอบความเข้มแข็งของครอบครัวตามบริบทสังคมไทย จำนวน 7 องค์ประกอบ โดยคณะผู้วิจัยได้วิเคราะห์เชื่อมโยงองค์ประกอบที่ได้โดยอิงหลักการดำเนินชีวิตตามธรรมชาติของการเป็นครอบครัว แบ่งเป็น 3 ระยะ คือ ระยะที่ 1 ระยะเริ่มต้นการสร้างครอบครัวประกอบด้วย องค์ประกอบที่ 1 วางหลักครอบครัวดี ระยะที่ 2 ระยะดำเนินชีวิตของครอบครัวประกอบด้วย องค์ประกอบที่ 2 รู้หน้าที่รับผิดชอบ องค์ประกอบที่ 3 ยึดถือกรอบคุณธรรม องค์ประกอบที่ 4 สานสัมพันธ์ใฝ่ใถ่ก่อกุล องค์ประกอบที่ 5 สร้างสมดุลบริหารทรัพย์ องค์ประกอบที่ 6 จัดการปรับความขัดแย้ง และระยะที่ 3 ระยะการถ่ายทอดทางสังคมเพื่อการเตรียมพื้นฐานการสร้างครอบครัวที่ดีของบุตรในอนาคต ได้แก่ องค์ประกอบที่ 7 ร่วมแรงร่วมใจเพื่อส่งผ่าน การได้องค์ประกอบดังกล่าวเป็นไปตามรูปแบบการวิจัยแบบการสร้างทฤษฎีจากข้อมูล (Grounded theory research method) ซึ่งเป็นกระบวนการสร้างโมเดลจากข้อมูล และการหารูปแบบความสัมพันธ์ของโมเดลเหล่านั้น วิธีการสร้างองค์ประกอบตามแนวคิดนี้เป็นที่ยอมรับในเชิงวิชาการ เพราะกระบวนการได้ข้อมูลและผลการวิเคราะห์ข้อมูลผ่านการตรวจสอบด้วยการอภิปรายร่วมกันของคณะผู้วิจัยกับผู้ทรงคุณวุฒิ คณะผู้วิจัยมีการศึกษานำร่องเพื่อการสร้างเกณฑ์ ในการคัดเลือกครอบครัวที่มีความเข้มแข็ง และมีการยืนยันความเข้มแข็งของครอบครัวที่ได้รับการคัดเลือกเพื่อการรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 11 ครอบครัว โดยใช้หลักการบุคคล 3 เส้า

จากองค์ประกอบที่ค้นพบนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงธรรมชาติของครอบครัว อันประกอบขึ้นด้วยบุคคล และสภาพแวดล้อมของบุคคล ที่สอดคล้องกันเป็นแนวทางให้การดำเนินชีวิตครอบครัวดำเนินไปอย่างราบรื่นเพื่อบรรลุเป้าหมาย คือ ความสุขของครอบครัวนั้น จากองค์ประกอบที่ค้นพบนี้ ประกอบด้วยระยะของการดำเนินชีวิตที่เป็นไปตามหลักธรรมชาติของการดำเนินชีวิตของครอบครัว 3 ระยะด้วยกัน ได้แก่ ระยะเริ่มต้นของการสร้างครอบครัว ระยะดำเนินชีวิตของครอบครัว และระยะส่งผ่านชีวิตครอบครัว ซึ่งระยะเริ่มต้นของการสร้างครอบครัวนั้น เป็นสิ่งที่คู่สมรสจะต้องมีการเตรียมพร้อมในการใช้ชีวิตร่วมกันโดยคำนึงไปถึง พื้นฐานของครอบครัวแต่ละฝ่ายในเรื่องการอบรมเลี้ยงดู และฐานะของครอบครัวในแต่ละฝ่ายที่มีความต่างกันไม่มากนัก ทั้งนี้ เพราะพื้นฐานดังกล่าวเป็นสิ่งสำคัญที่จะหล่อหลอมให้คนสองคนที่มาอยู่ร่วมกัน มีพื้นฐานนิสัย มีความคิดที่ต่างกันไม่มากนัก จะทำให้คู่สมรสสามารถปรับตัว ปรับความคิดเข้าหากันได้ เมื่อมาอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัว นอกจากนี้ คู่สมรส ยังต้องมีการร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผนครอบครัว มีความคิดและปฏิบัติไปในทางเดียวกัน ให้ความสำคัญกับครอบครัว การคำนึงถึงสภาพแวดล้อมของครอบครัวและการสร้างความมั่นคงให้เกิดขึ้นกับชีวิตครอบครัวที่นับได้ว่าเป็นการวางหลักครอบครัวดี จึงเป็นการเตรียมชีวิตครอบครัว เป็นกระบวนการบริหารจัดการไว้ล่วงหน้าว่าจะทำอะไร ทำอย่างไร ทำเมื่อไร ใครเป็นคนทำ อันจะทำให้คู่สมรส เกิดความมั่นใจที่จะทำการดำเนินชีวิตครอบครัว

เป็นไปอย่างต่อเนื่องเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จหรือเป้าหมายที่วางไว้ก็คือการเป็นครอบครัวที่อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

ต่อมาคือ ระยะเวลาดำเนินชีวิตครอบครัว ซึ่งเป็นระยะที่คู่สมรสจะต้องใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันตลอด จนมีสมาชิกใหม่ที่เพิ่มบุตรเกิดขึ้นในครอบครัวนั้นซึ่งเข้าสู่ระยะของการเป็นครอบครัวที่สมบูรณ์ที่ประกอบด้วย พ่อ แม่ และลูก ระยะนี้เป็นระยะสำคัญ ที่บุคคลในครอบครัวจะต้องมีบทบาทหน้าที่ที่จะต้องช่วยกันนำพาให้ครอบครัวดำเนินไปได้ด้วยดี โดยเฉพาะในบริบทสังคมไทยในปัจจุบัน โดยสมาชิกของครอบครัวควรมีการตกลงบทบาทและภาระหน้าที่ในครอบครัวอันเป็นที่ยอมรับกันทุกฝ่าย และสามารถสลับบทบาทกันได้โดยนัยเป็นในอนาคต ซึ่งการรู้หน้าที่รับผิดชอบนี้ อาจทำในฐานะต่าง ๆ กล่าวคือในฐานะบทบาทของคู่สมรสที่พึ่งมีต่อกัน คู่สมรสก็ควรรู้บทบาทและปฏิบัติอย่างซื่อตรงต่อกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ลดทิฐิต่อกัน เพื่อบรรเทาความขัดแย้งที่มีต่อกันและสร้างความเข้าใจระหว่างกันได้อย่างรวดเร็ว ให้ความเคารพต่อกัน จะทำให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ทำหน้าที่ของตนเองภายในครอบครัวอย่างสมบูรณ์ เช่น พ่อบ้านเป็นผู้นำครอบครัว แม่บ้านเป็นผู้ดูแลจัดการภายในบ้าน และเมื่อมีบุตรก็ต้องรู้ปฏิบัติบทบาทหน้าที่ของบิดามารดา กล่าวคือ บิดามารดาเป็นหัวหน้าครอบครัวที่มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบต่อตนเองและต่อสมาชิกทุกคนในครอบครัว เป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งในการดำรงชีวิตของสมาชิกทุกคนในครอบครัว บิดามารดาที่ดีควรปฏิบัติ ดังเช่น ประกอบอาชีพที่สุจริตด้วยความขยันหมั่นเพียร ใช้จ่ายทรัพย์อย่างเหมาะสม รู้จักเก็บออมไว้ใช้จ่ายในยามจำเป็น เป็นแบบอย่างที่ดีในด้านความประพฤติและปฏิบัติตนในทางที่เหมาะสมและสม่ำเสมอ อบรมสั่งสอนบุตรให้เป็นคนดีมีคุณธรรมมีวินัยในการดำรงชีวิต อธิบายให้บุตรเชื่อมั่นในการทำมาหากิน มีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ โน้มน้าวให้บุตรประพฤติดีงาม สุจริต รู้จักใช้ชีวิต และกิริยามารยาทในการเข้าสังคมทั้งในระดับครอบครัวและสังคมทั่วไป ปลูกฝังเจตคติที่ดีในการศึกษาหาความรู้ เพื่อปรับปรุงชีวิตให้มีหลักฐานมั่นคง อบรมสั่งสอนบุตรให้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารี สร้างประโยชน์ให้กับตนเองและสังคมในโอกาสต่าง ๆ ตามความเหมาะสม ดูแลทุกข์สุขและให้ความอบอุ่นแก่บุตร เป็นที่พึ่งบุตร รวมทั้งมอบทรัพย์สมบัติให้เมื่อถึงโอกาสอันควร ความรับผิดชอบในการศึกษาของบุตรโดยสนับสนุนให้มีการศึกษาเล่าเรียนตามสติปัญญาของบุตรอย่างเต็มความสามารถ เพื่อจะให้บุตรมีวิชาความรู้นำไปประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองได้ ส่วนบทบาทหน้าที่ของบุตร ก็คือ ให้ความเคารพ เชื่อฟัง และปฏิบัติด้วยความคำสั่งสอนด้วยความจริงใจ เมื่ออยู่ในวัยเรียนก็ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน หากความรู้อย่างเต็มความสามารถ เพื่อจะได้ นำความรู้ที่ได้รับมาปรับปรุงพัฒนาการดำรงชีวิตและประกอบอาชีพสำหรับเลี้ยงชีวิตในอนาคต ช่วยเหลืองานด้วยความเต็มใจ โดยไม่หลบเลี่ยง เกี่ยงงอนให้ผู้อื่นทำ ปฏิบัติตนเป็นคนมีระเบียบวินัย มีกิริยามารยาทงดงาม ช่วยรักษาเกียรติยศของวงศ์ตระกูล ดูแลบิดามารดาและผู้มีพระคุณ เมื่อถึงยามท่านแก่ชราหรือเมื่อเวลาอันสมควร ซึ่งการที่บุคคลในครอบครัวรู้และปฏิบัติตามบทบาทนั้น จะทำให้ชีวิตครอบครัวดำเนินต่อไปได้อย่างราบรื่น และครอบครัวที่จะดำเนินไปได้อย่างราบรื่นเป็นอย่างดีนั้นครอบครัวควรมีการยึดถือกรอบคุณธรรม ซึ่งอาจเป็นหลักการ ความเชื่อทางศาสนา ความคิดที่ดีหรือข้อตกลงร่วมกันของครอบครัว อันจะนำไปสู่การปฏิบัติที่ดีงามที่ใช้เป็นกรอบของการปฏิบัติตนในการอยู่ร่วมกัน การยึดถือคุณธรรมนั้น ก็เพื่อให้บุคคลในครอบครัวใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในการฟันฝ่าอุปสรรคที่ยามที่ครอบครัวประสบปัญหาอุปสรรค อันจะทำให้ชีวิตครอบครัวดำเนินไปด้วยความราบรื่นและสงบสุข

นอกจากนี้ ยังช่วยทำให้บุคคลในครอบครัวดำเนินชีวิตอย่างมีสติสัมปชัญญะอยู่ตลอดเวลา ไม่เผลอตว์ ไม่ลืมตัว จะประพฤติปฏิบัติในสิ่งใดก็จะระมัดระวังตัวอยู่เสมอ ช่วยสร้างความมีระเบียบวินัยและความมั่นคงทางจิตใจให้แก่บุคคลในครอบครัว ซึ่งการดำเนินชีวิตครอบครัวร่วมกันนั้น ย่อมมีปัญหาอย่างหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการสร้างความสุขในครอบครัว คือความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างสามีภรรยา หรือความขัดแย้งกันของสมาชิกบางคนในครอบครัว ที่ส่งผลกระทบต่อสมาชิกทุกคนในครอบครัว ทั้งนี้ ปัญหาความขัดแย้งของสมาชิกในครอบครัวเกิดขึ้นได้ เพราะคนเราอาจมีความต้องการ มีความคิดและการกระทำที่ไม่ไปในทิศทางเดียวกัน อันเนื่องมาจากความแตกต่างระหว่างบุคคล เช่น ปัญหาความขัดแย้งในเรื่องนิสัยและความเคยชินส่วนตัวของแต่ละฝ่าย ซึ่งเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงยากมาก เพราะเป็นนิสัยที่ปลูกฝังติดตัวมานานถึงแม้จะเปลี่ยนได้แต่ก็เป็นเพียงแค่ชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น ปัญหาการขาดความตระหนักในบทบาทและหน้าที่ของตัวเอง ดังเช่น สมัยก่อนสามีมีบทบาทเป็นผู้นำหาเงินมาเลี้ยงครอบครัว แต่ในปัจจุบันภรรยา มีบทบาทในการทำงานหาเงินมาเลี้ยงดูครอบครัวเช่นกัน และยังคงรับผิดชอบงานในบ้าน รวมทั้งอบรมสั่งสอนลูก จึงทำให้บางครั้งภรรยา รู้สึกหงุดหงิดและจุกจิกจู้จี้ไปบ้าง ทำให้เกิดความขัดแย้งได้ หน้าที่อบรมเลี้ยงดูบุตรเป็นหน้าที่โดยตรงของทั้งพ่อและแม่ รวมทั้งหน้าที่รับผิดชอบภาระในบ้านก็ต้องแบ่งเบาซึ่งกันและกัน ปัญหาการไม่มีเวลาให้กันและกัน เนื่องจากต่างฝ่ายต่างก็มีภาระต้องทำงาน บางทีก็แยกกันอยู่ ทำให้ไม่มีเวลาพูดคุยรับรู้สารทุกข์สุกดิบของกันและกัน ปัญหาการใช้ความรุนแรงตัดสินปัญหาในครอบครัว ได้แก่ การทะเลาะ ดุด่า ช่มชู้ ลงมือตบตีกันซึ่งส่วนใหญ่เกิดจากการพูดคุยของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งทำให้อีกฝ่ายหนึ่งโกรธจนทนไม่ได้ และปัญหาการนอกใจกันของสามีหรือภรรยา สาเหตุมาจากเรื่องทางเพศ ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาของชีวิตคู่ แต่ทั้งสองฝ่ายต้องมีความเข้าใจและร่วมมือร่วมใจกัน เพื่อฝ่าฟันอุปสรรคนั้นไปด้วยกันให้ได้ บ่อยครั้งความไม่เข้าใจกันทำให้เกิดความระแวง สงสัย ไม่ไว้วางใจกันและกัน แสดงตนเป็นเจ้าของ จู้จี้ขี้บ่นมากเกินไป จนกลายเป็นปัญหาใหญ่ของครอบครัว เป็นต้น ซึ่งทุกครอบครัวต้องตระหนักและร่วมกันหาวิธีจัดการกับความขัดแย้งนั้นให้ลดน้อยลง ดังนั้น การอยู่ร่วมกันของสมาชิกในครอบครัวต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ การจัดการกับความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ด้วยการใช่วิธีการที่เหมาะสมที่จะทำให้ครอบครัวดำเนินต่อไปได้อย่างราบรื่น

การดำเนินชีวิตของครอบครัวให้ราบรื่นเป็นระยะเวลายาวนานนั้น สมาชิกในครอบครัวจะต้องมีการสานสัมพันธ์ใฝ่เกื้อกูลซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี มีความรัก ความปรารถนาดีต่อกัน เอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของสมาชิกในครอบครัว เพราะความรัก ความอบอุ่นถือเป็นความต้องการพื้นฐานที่สำคัญที่สุด ครอบครัวที่มีความรัก ความอบอุ่น สมาชิกจะมีสุขภาพกายใจที่สมบูรณ์ ความรักความอบอุ่น จะสามารถอำนวยความสะดวกให้ศักยภาพที่มีอยู่ในตัวสมาชิกแต่ละคนและครอบครัวเกิดประโยชน์สูงสุด ยามที่ตนเองและครอบครัวต้องเผชิญกับปัญหาก็จะสามารถประคับประคองให้ตนเองและครอบครัวอยู่รอดปลอดภัยได้ ซึ่งถือว่าองค์ประกอบของการสานสัมพันธ์ใฝ่เกื้อกูลนี้ เป็นกลไกภายในจิตใจที่สำคัญที่หล่อเลี้ยงให้การดำเนินชีวิตของครอบครัวดำเนินอยู่ได้ เป็นเครื่องก่อให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียวสนิทสนมยิ่ง ๆ ขึ้นและผูกพันให้มั่นคงตลอดไป นอกจากนี้แล้วการสร้างสมดุลบริหารทรัพย์ซึ่งเป็นการที่ครอบครัวรู้จักวางแผนการหา การใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ภายในครอบครัว โดยไม่ก่อหนี้สิน และการออมเงินไว้ เพราะการมีเงินใช้จ่ายเพียงพอในครอบครัว ที่สามารถสร้างประโยชน์ และความสุขให้แก่สมาชิกในครอบครัวได้ ทั้งนี้เพราะความสุขจากการมีทรัพย์สามารถทำให้เกิด

ความพึงพอใจ ความสะดวกสบายให้กับชีวิต และการมีทรัพย์สินยังเป็นตัวกำหนดคุณภาพของชีวิตของสมาชิกในครอบครัวด้วย ดังนั้น ผู้นำของครอบครัว จึงต้องทุ่มเทกำลังกายและกำลังใจไปกับการแสวงหาทรัพย์สิน ดังนั้น การใช้ทรัพย์สินจึงต้องใช้อย่างระมัดระวัง จึงนับได้ว่า การสมดุลบริหารทรัพย์สิน ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญอันเป็นกลไกภายนอกที่ทำให้ครอบครัวดำเนินไปได้อย่างราบรื่นด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะของการดำเนินชีวิตครอบครัว

อีกองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญอันจะทำให้เกิดความเข้มแข็งของครอบครัวก็คือ การร่วมแรงร่วมใจและส่งเสริมกัน เพื่อคาดหวังให้บุตรได้นำไปใช้ในการสร้างครอบครัวที่ดีในอนาคตนั้น การสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวพ่อแม่จะต้องเลี้ยงดูบุตรให้มีคุณภาพ เมื่อพ่อแม่ให้กำเนิดบุตรและเลี้ยงดูให้มีชีวิตรอดแล้ว พ่อแม่จะต้องให้การอบรมสั่งสอน สร้างเสริมค่านิยม ขัดเกลานิสสัยให้ลูกรู้จักระเบียบของสังคม สามารถปรับตัวที่จะอยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างมีความสุข ลูกจะต้องได้รับการปลูกฝังให้มีระเบียบวินัย ทั้งต่อตนเองและมีระเบียบวินัยต่อส่วนรวม การอบรมสั่งสอนนั้นอาจทำได้โดยการชี้แนะ ว่ากล่าว กำหนดกฎเกณฑ์ เหตุผลให้ลูกรับรู้ เข้าใจ ยอมรับและทำตาม การอบรมบ่มเพาะของครอบครัวนั้น อาจเกิดจากการอบรมสั่งสอน บอกกล่าวของพ่อ แม่ หรือ จากกระทำของพ่อ แม่เอง ซึ่งลูกจะเห็นและเรียนรู้เป็นตัวอย่าง โดยการเรียนรู้ของมนุษย์จะเกิดขึ้นได้ทั้งจากการลองผิดลองถูก หรือจากการค่อย ๆ สะสมความรู้และประสบการณ์ โดยผ่านกระบวนการบ่มเพาะที่เรียกว่า การถ่ายทอดทางสังคม (Socialization) อันเป็นกระบวนการที่จะช่วยให้มนุษย์เรียนรู้ ปรับตัวให้เหมาะสมเพื่อการมีชีวิตอยู่ร่วมกันคนอื่นอย่างมีความสุขหรือเป็นการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวตนเองในอนาคต

องค์ประกอบที่สร้างขึ้นมีความเด่นชัดและเป็นจุดเด่นที่แสดงถึงความเป็นไทยซึ่งแตกต่างจากองค์ประกอบความเข้มแข็งของครอบครัวที่ทางตะวันตกศึกษาไว้คือ องค์ประกอบที่ 1 การวางหลักครอบครัวดีซึ่งเป็นองค์ประกอบที่กล่าวถึงการเริ่มชีวิตคู่ ครอบครัวจะมีความเข้มแข็งได้จุดเริ่มต้นเป็นสิ่งสำคัญ สมาชิกในครอบครัวคิดถึงเรื่องใดมากน้อยแค่ไหน ถ้าจุดเริ่มต้นผิดไปจากที่ควรจะเป็น ก็เปรียบเสมือนการติดกระดุมเม็ดผิด จุดอื่น ๆ ก็จะคลาดเคลื่อนไปหมด นอกจากนี้ในการศึกษาของทางตะวันตกจะไม่มีกล่าวถึงองค์ประกอบที่ 3 การยึดถือกรอบคุณธรรม ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่เน้นย้ำถึงเรื่องสิ่งที่ถูกต้องดีงามที่ครอบครัวต้องยึดถือ ไม่เฉพาะการปฏิบัติเท่านั้น แต่ต้องเริ่มตั้งแต่การมีหลักการ ความคิด ความเชื่อในการปฏิบัติตามหลักคุณธรรม ไม่ว่าครอบครัวนั้นจะนับถือศาสนาใด องค์ประกอบนี้จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะสร้างความเข้มแข็งให้กับครอบครัวอย่างยั่งยืน และองค์สุดท้ายคือ องค์ประกอบที่ 7 การร่วมแรงร่วมใจเพื่อส่งเสริม เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในแง่มุมมองที่ว่าครอบครัวต้องมีการถ่ายทอดทางสังคมในเรื่องการดำเนินชีวิตครอบครัวให้กับลูก เพื่อให้ลูกสามารถนำสิ่งที่ได้รับไปสร้างครอบครัวตนเองในอนาคตได้อย่างมีคุณภาพ ส่วนองค์ประกอบอื่น ๆ ถึงแม้จะมีชื่อคล้ายองค์ประกอบที่ต่างประเทศได้ศึกษา แต่เมื่อพิจารณาที่นิยามจะพบว่าแตกต่างกัน โดยจะมีลักษณะเป็นเรื่องของครอบครัวไทยมากกว่า ดังนั้นจะเห็นว่าองค์ประกอบความเข้มแข็งของครอบครัวที่ได้จากการศึกษา มีความสอดคล้องกับบริบทสังคมไทยมากกว่าการนำองค์ประกอบของต่างประเทศมาใช้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อการปฏิบัติ

1. หน่วยงานของรัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพมนุษย์ ควรได้นำองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยนี้ คือองค์ประกอบพร้อมนิยามที่ได้จากการวิจัยนี้ไปจัดอบรมให้ความรู้กับบุคลากรของหน่วยงานและให้บริการถ่ายทอดความรู้แก่ประชาชนที่สนใจ

2. หน่วยงานทางด้านการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการให้ความรู้เรื่องครอบครัวให้กับเยาวชน ควรสอดแทรกองค์ความรู้เรื่ององค์ประกอบความเข้มแข็งของครอบครัวที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ไว้ในเนื้อหาบทเรียน เพื่อให้เยาวชนเกิดความรู้ความเข้าใจที่เหมาะสมในการสร้างครอบครัวที่เข้มแข็งต่อไปในอนาคต

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ด้วยข้อจำกัดของระยะเวลาในการทำงานวิจัยที่มีเพียง 1 ปี ประกอบกับภาวะวิกฤติของโรคระบาด ทำให้คณะผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ได้เพียงครั้งเดียว ส่งผลให้ข้อมูลมีความลึกซึ้งในระดับหนึ่งเท่านั้น ถ้าต้องการความละเอียดลึกซึ้งของข้อมูลในระยะการดำเนินชีวิตของครอบครัวทั้ง 3 ระยะ ควรมีการวิจัยศึกษาระยะยาว (Longitudinal Study) หรือวิธีการศึกษาแบบภาคตัดขวาง (Cross Sectional Study) กับครอบครัวที่อยู่ในระยะเริ่มต้นการสร้างครอบครัว เพื่อศึกษาว่าครอบครัวเหล่านี้มีลักษณะตามองค์ประกอบที่ 1 หรือไม่ มากน้อยเพียงใด และศึกษาติดตามครอบครัวเหล่านี้ โดยคัดเลือกเฉพาะครอบครัวที่มีบุตร เพื่อศึกษาว่ามีลักษณะตามองค์ประกอบที่ 2-7 มากน้อยเพียงใด สอดคล้องกับระยะที่ 2 และระยะที่ 3 ของหลักการดำเนินชีวิตตามธรรมชาติของการเป็นครอบครัว ตามที่คณะผู้วิจัยได้วิเคราะห์ไว้หรือไม่อย่างไร นอกจากนี้ควรมีการศึกษาโมเดลความสัมพันธ์เชิงสาเหตุที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของครอบครัวในบริบทสังคมไทย และควรมีการสร้างโปรแกรมเพื่อพัฒนาความเข้มแข็งของครอบครัวในแต่ละองค์ประกอบ

เอกสารอ้างอิง

- Asay, S. M. & DeFrain, J. (2012). *The international family strengths model. Marriage and Family, Future of Society World Congress of Families*. Madrid, 25/7 May 2012.
- Chaijukul, Y., Boonprakob, P., Boonprakob, M., & Thongpukdee, T., (2009). Kanwichai lae phatthana khropkhrua khemkhæng doī phān krabuānkān rianrū bæp mī sūan rūam khōng phū nam 'ongkān bōrihānsuāntambon [Family strength research and development through participatory learning process of tambon administrative organization leaders]. *Warasan Phuettikammasat*, 15(1), 162-184. Retrieved from <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/BSRI/article/view/2068/1720>
- Creswell, J. W. (1998). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditional*. Sage Publications.

- Department of Women's Affairs and Family Development. (2011). *sathiti wikhrō samrap kānwichai thāng sangkhommasāt lāe phruttkam sāt: theknik kānchai prokrēm LISREL* [Statistics for Social and Behavioral Science Research: Technique for Utilizing the LISREL Program]. Jarerndeemankongkanpim Press.
- Goddard, H. W. (2005). *A parenting journal*. University of Arkansas Cooperative Extension Service.
- Gray, R., Pattaravanich, U., Lucktong, A., & Sangkla, J. (2016). *khunnaphāp chiwit tāng wai khōng phū mī ngān tham* [Quality of Life Among Employed Population by Generations]. Institute for Population and Social Research, Mahidol University.
- Institute for Population and Social Research, Mahidol University. (2016). *sukkhaphāp Khon Thai sōngphanharōjhasipkaō* [Thai health 2559 B.E.]. Amarin Printing and Publishing Public Company Limited. https://www.nationalhealth.or.th/sites/default/files/upload_files/454-ThaiHealth2016-TH.pdf
- Kirdpitak, P. (2012). Kānsāng bāep wat khwām khēm khæng khōng khōp khruā [Family strength scale construction]. *Kasem Bundit Journal*, 13(2), 1-10. Retrieved from <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jkbu/article/view/25216/21462>
- Kotchabhakdi, N. (2003, September 15). Khruākhaī ruām sāng datchanī chī wat lāe thānkhōmūn khwām yū dī mī suk dān chiwit khōp khruā [Network joining in building indicators and databases for family-life well-being]. In *The supporting documents for the meeting on the direction for integrated development of family institution*. Bangkok.
- Ministry of Social Development and Human Security. (2018). *khōp khruā Thai* [Thai Family]. Photocopy.
- Moore, K. A., Chalk, R., Scarpa, J., & Vandivere, S. (2002). *Family strengths: Often overlooked, But real*. <https://www.childtrends.org/wp-content/uploads/2002/08/Overlooked-Family-Strengths.pdf>
- Office of the National Economic and Social Development Council. (2017). *rāng yutthasāt chāt raya yīsip pī (Phō.Sō. sōngphanharōjhoksip - sōngphanharōjchetsipkaō)* [The 20-Year National Strategy Draft (2560-2579 B.E.)]. https://dga.or.th/upload/download/file_32600e26a233b3fc9c88e48300c10334.pdf
- Pinwiset, M. (2007). *chiwit lāe watthanatham Thai* [Thai life and culture]. Aimphan Press.
- Stinnet, N. (1999). Strengthening families. *Family Perspective*, 13(1): 3-9.
- Stinnet, N. & DeFrain, J. (1985). *Secrets of strong families*. Boston: Little Brown.

